

Terör Olaylarının Ticari Küreselleşmeye Etkisi: Türkiye Örneği

Taner Tümer*

Özet: Güvenli bir ortam, tüm faaliyetlerde olduğu gibi, piyasaların da etkin işleyebilmesi için gerekli bir asgari koşuldur. Modern ulus-devletlerin karşı karşıya kalmış olduğu güvenlik sorunları, soğuk savaş sonrası dönemde küreselleşmeye paralel bir şekilde dönüşüme uğramış, güvenlik endişeleri devlet-devlet düzeyinden, birey-devlet ve örgüt-devlet boyutuna evrilmiştir. Yeni süreçte uluslararası toplumu ilgilendiren en önemli güvenlik problemleri; başta ulusal ve uluslararası terörist faaliyetler olmak üzere yasadışı göçler, siber saldırılar, salgın hastalıklar vb. konulardan oluşmaktadır. Yeni güvenlik konseptinde paradigma kayması yaratan temel unsur ise, özellikle 11 Eylül sonrasında, terörist faaliyetler olmuştur. Küreselleşme, devletler arasında var olan görünür-görünmez tüm sınırları kaldırmış olmakla birlikte, söz konusu serbestinin terör olayları ile sorgulanır hale geldiği görülmektedir. Bir devletin ticari küreselleşme sürecine katılımı açısından, sınırları içerisinde vuku bulan terörist faaliyetlerin etkisinin incelendiği bu çalışmada, 1980-2017 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen terör olayları ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile incelenmiştir. Çalışma, Türkiye özelinde terör ve ticari dışa açıklık ilişkisini ARDL yöntemi ile analiz eden içeriği ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Analiz sonucunda dış ticaret ile terör olayları arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Terörün küresel ticari ilişkileri etkileyen bir unsur olduğu hipotezi dış ticaret bağlamında doğrulanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Küreselleşme, Terör, ARDL Sınır Testi

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, tanertumertt@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3138-592X

The Impact of Terrorist Incidents on Commercial Globalization: The Case of Turkey

Taner Tümer

Abstract: The presence of a safe environment is a necessary minimum condition for the markets to function effectively as it is for all activities. Security issues confronting modern nation-states have moved from state-state to individual-state and organization-state dimensions as a result of globalization in the post-old War period. National and international terrorist actions, illegal forces, cyber-attacks, epidemics and other topics are among the most pressing security concerns facing the World community in the current period. Terrorist attacks, particularly 9/11, are the driving force behind the new security concept's paradigm change. Despite the fact that globalization has erased all apparent and invisible borders between governments, terrorist acts have caused this scenario to be discussed. The relationship between terrorist events that occurred in Turkey 1980 and 2017 and the volume of foreign trade was examined with the ARDL bound test in this study, which examines the effect of terrorist activities within its borders on a state's participation in the process of commercial globalization. The approach and content that has been analyzed distinguish this study from others. The investigation reveals that there is no long-term cointegration link between foreign trade and terrorist occurrences. In the context of international trade, the premise that terrorism is a factor affecting global trade relations could not be proved.

Keywords: Commercial Globalization, Terrorism, Cointegration

Giriş

Küreselleşme kavramının ekonomi bilimi açısından zihinlerde oluşturduğu genel kanı; iletişim ve ulaşımında yaşanan gelişmeler sayesinde, bilginin, malların, sermayenin ve insanların ulusal sınırları sorunsuz bir şekilde aşması olarak yer etmektedir. Küreselleşmenin iktisadi açıdan tasnifinde, farklı sınıflandırmalar yapılsa da, genel olarak; mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını içeren ticari küreselleşme, finansal varlıkların uluslararası mobilizasyonu ile özdeşleşen finansal küreselleşme ve çok uluslu şirketler ile somutlaşan üretimin küreselleşmesi kavramları ile karşılaşmaktayız. Bu anlamda küresel eğilimlerle hız kazanmakla birlikte, öteden beri ulusal sınırları sorunsuz bir şekilde aşarak, toplumsal yapılar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri kuran asıl değişkenin, ticari mal alışverişi olduğu bilinmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) görüşmeleri ile temelleri atılan ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile devam ettirilen çabalar sonucunda, serbest ticaretin ülkeler için ekonomik büyüme, istihdam, döviz kazancı, tüketiciler açısından ise ucuz ve kaliteli ürün fırsatları yarattığı genel kanısı oluşmuş, küresel dış ticaret hacmi büyük artışlar sergilemiştir.

Ne var ki ekonomileri ve dolayısıyla toplumları birbirine bağlayan bu ticari ilişkiler gerek iktisadi gerekse politik bir takım etkenler ile kesintiye uğrayabilmektedir. İktisadi anlamda merkantilist refleksleri bir yana koyacak olursak, politik etkenlerin başında terör olayları gelmektedir. Bir terör hareketinin ekonomik anlamda pek çok açıdan analizi yapılabilir fakat bu çalışmada incelenecek olan husus, terör örgütünün eylemleri ile dış dünyada oluşturduğu güvensizlik algısının, Türkiye'nin küresel ticari piyasalar ile ekonomik anlamda entegrasyonunu etkileyip etkilemediği olacaktır. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası (uluslararası) terör, batı kamuoyunda gündemde birinci sırayı almıştır. ABD ve koalisyon ortakları, terör destekçisi oldukları iddiası ile Afganistan ve Irak'ı işgal ederek, söz konusu ülkelerin rejimlerini değiştirmiştir. Fiziki sınırlarda arttırılan güvenlik önlemlerinin yanı sıra, uluslararası havacılıkta uygulanan güvenlik konsepti de sıkı kurallara bağlanmış, bir anlamda özgürlük-güvenlik dengesi ikincisinin lehine değişime uğramıştır. Batı'nın nispeten yeni tanışmış olduğu terör olgusu ile Türkiye 1970'li yıllardan itibaren muhatap olmuş, irili ufaklı pek çok terör örgütünün yanında, özellikle, 1980'lerin başında ilk eylemlerine başlayan bölücü terör örgütü PKK, bu anlamda asıl mücadelenin odaklandığı yapı olmuştur. PKK üyeleri arasında, farklı devlet vatandaşlarının olmasının yanı sıra, örgütün birkaç ülke sınırlarını içerecek şekilde faaliyet gösterdiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin karşı karşıya kalmış olduğu terörün hem yerel hem de uluslararası unsurlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, literatürde küresel terör faaliyetleri ve dış ekonomik ilişkiler arasındaki ilişkiye dair yapılan araştırmalar, Türkiye özelinde incelenebilir. Çalışmada, ticari küreselleşmeyi ülkenin dışa açıklık oranı ile, dışa açıklığı da dış ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ile ölçerek, bir anlamda küreselleşme somut bir hale getirilmektedir. Elde edilecek sonuç, Tür-

kiye'nin dış ticaret yoluyla ticari küreselleşme durumuna entegrasyonunu, terör faaliyetlerinin ne derecede etkilediğine dair bilgi vermiş olacaktır.

Bilindiği gibi, Türkiye 1980'lere yaklaşırken yoğun terör olaylarına sahne olmuş, askeri darbe ile kısmen kesintiye uğrayan şiddet hareketleri ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın 1984'de başlayan ve günümüze kadar gelen silahlı eylemleri ile devam etmiştir. 1980'ler ayrıca, küresel eğilime paralel bir şekilde, Türkiye'de de neo-liberal ekonomi politikalarının uygulamaya geçirildiği yıllar olmuş, bir anlamda, Türkiye'nin küresel piyasalar ile bütünleşme çabalarının başlangıç dönemi olarak görülmüştür. Bu anlamda, 1980-2017 yıllarını kapsayan çalışmada ele alınan tarihi dönemin seçiminde biri politik ve diğeri ekonomik iki kriter göz önüne alınmıştır. Çalışmanın 2017 yılı ile sınırlı olmasının nedeni ise, terör verilerinin elde edildiği kaynağın istatistiklerinin 2017 yılına kadar mevcut olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada, küreselleşme ve uluslararası ticaret kavramlarının incelendiği birinci bölümü takiben, küreselleşme ile değişen güvenlik sorunlarına değinilmiştir. Terör ile ticaret arasındaki olası ilişkiler tartışıldıktan ve ilgili literatür gözden geçirildikten sonra, Türkiye'deki terör olayları ile dış ticaret arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile ampirik olarak test edilmiştir. Analiz sonucunda söz konusu değişkenler arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiş, son bölümde ise elde edilen bu sonuç tartışılmıştır.

Ticari Küreselleşme

Küreselleşme kavramı ekonomik, politik ve sosyolojik anlamda farklı yazarlar tarafından, farklı tanımlarla ifade edilmiştir. Heywood (2011) ekonomik küreselleşmenin, sığ bir uluslararasılaşma olgusundan çok daha kompleks bir derin bütünleşme içeren, ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, farklı oranlarda da olsa küresel bir ekonomi içerisine çekildiği bir süreci ifade ettiğini söylemektedir.

Yeldan (2001), 'Kapital'in giriş cümlesine atıfla, adeta Marx'a yaptırmış olduğu küreselleşme tanımında, ulusal ekonomilerin birbirine eklemlenmesine ve tüm iktisadi karar mekanizmalarının kapitalist sermaye birikim dinamikleri ile şekillenmesine vurgu yapmaktadır.

Steger (2003), küreselleşme kavramının 1960'lardan itibaren, hem kamuoyunda hem de akademik camiada, bir dönemi, bir süreci, bir gücü, bir sistemi ve bir durumu tanımlamak için kullanıldığını söylemektedir.

Küreselleşmenin çok boyutlu bir süreç olduğuna vurgu yapan Keyman (1999), küreselleşmenin siyasal veya kültürel bütünleşme süreçlerinden herhangi birisine indirgenemeyecek bir yapı arz ettiğini ve fakat bu süreçler arasında gerçekleşen, çok boyutlu, çok nedenselli ve içerisinde çelişkiler barındıran ilişkiler tarafından kurulmuş tarihsel bir süreç olduğunu belirtmektedir.

İlgili alanda çalışma yapan yazarların bir cümle ile yapmış oldukları küreselleşme tanımları, meselenin tek boyutlu bir olgu olmadığını göstermesi

açısından dikkat çekicidir. Bu bağlamda küreselleşmeyi; Giddens (2001) dünya genelinde sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak yorumlarken, Gilpin (2001) dünya ekonomisinin entegrasyonuna vurgu yapmaktadır. Harvey (1989), zaman-mekan sıkışması tanımına başvururken, Scholte (2000), mekandan bağımsızlaşma ya da insanlar arasındaki ilişkilerin bölgeler üstü bir hal alması şeklinde tanımlamaktadır (McGrew, 2014, s.19).

Küreselleşme her ne kadar modern bir olgu olarak algılsa da, kapitalizmin son iki yüzyıllık tarihinde, kesintisiz olmasa da, iki ayrı küreselleşme dalgası yaşanmıştır. 1870-1914 yıllarını kapsayan birinci dalga küreselleşme, 18. yüzyıl sanayi devrimini takiben mal ve finans piyasalarında yaşanan gelişmelerle kendini göstermiştir. 1914-1960 arasında, iki adet dünya savaşı ve ulus-devletlerin içe kapanma stratejilerine paralel bir şekilde kesintiye uğrayan küreselleşmede ikinci dalga 1970'ler itibariyle başlamıştır (Yeldan, 2001, s.14).

1929 Büyük Buhranı'nın iktisadi paradigmadaki bir dönüşüm yaratması gibi, 1970'lerde de Bretton Woods sisteminin çökmesi, petrol krizleri ve devamında yaşanan stagflasyon mevcut Keynesyen politikaların terkedilmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan bu yeni sorun, modern küreselleşme olgusunun bir nevi mihenk noktası olarak tayin edilebilir. Çünkü neoliberal politikalar olarak adlandırılan yeni anlayışta, krizlerin sebebinin aşırı devlet müdahaleleri olduğu, ekonomik büyüme ve kalkınmanın serbest piyasa ekonomisi ile sağlanabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Bu dönemde yaşanan stagflasyona Keynesyen politikaların çözüm bulamaması, klasik iktisadi teorinin, neo-muhafazakar ya da daha yaygın bir söyleyişle neo-liberal sıfatıyla geri dönüşüne zemin hazırlamıştır. Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi yazarların görüşleri etrafında şekillenen bu akım, devletin ekonomideki rolünün asgari düzeye indirgenmesi fikrini temel almıştır.

Hayek (2009), ekonomik özgürlük gibi ekonomik güvenliğin de vazgeçilmez olduğunu, bu iki ihtiyacı aynı anda sağlamak için devletin rolünün sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bireysel özgürlüğe en büyük tehdit olarak gördüğü devletin artan müdahalelerinin, sosyalizm ya da faşizme kadar gidebilecek bir zemin yaratacağını öngörmektedir.

Hayek'in sıkı bir takipçisi olan Friedman (2011), "Kapitalizm ve Özgürlük" isimli eserinde, devletin artan gücünün bireysel özgürlüklere temel tehdidi oluşturduğunu, özgürlükleri korumak için oluşturulmuş bir araç olan devletin, gücü siyasi iradede toplayarak özgürlük açısından tehdit yaratacağını söylemektedir. Friedman'a göre kapitalizm, özgür ve rekabetçi piyasalar yoluyla gücün tek elde toplanmasını engeller ve bu sayede özgürlüğü korumuş olur.

Neo-liberal iktisadi anlayış, Reagan ile Amerika'da, Thatcher ile İngiltere'de somut iktisadi politikalara dönüştü. 1970'lerin kriz ortamından sıyrılmak için piyasa mekanizmasına daha fazla ağırlık veren bir anlayışla, kamu harcamalarının kısılması, refah devleti politikalarına son verilmesi ve özelleştirme süreçlerinin hızlandırılması gibi uygulamalar yaygınlık kazandı. Söz konusu politikaların

uluslararası iktisadi ilişkilerde görülen yansıması ise, gerek ticaret gerekse sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerin azaltılması şeklinde kendini göstermiştir (Pamuk, 2018, s.263).

Piyasaların serbestleştirilmesi, iktisadi aktörler üzerindeki her türlü düzenlemenin kaldırılması ve özelleştirme politikalarını benimseyen, kalkınma ve ekonomik büyüme için uluslararası mal ve sermaye hareketleri üzerindeki her türlü sınırlamanın kaldırılmasına vurgu yapan Neoliberal iktisadi anlayış temelinde ortaya çıkan ikinci dalga küreselleşme biri finansal diğeri ticari olmak üzere ağırlıklı olarak iki kanaldan hareket etmiştir. Birincisi, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerine bina edilen ticari küreselleşme, ikincisi ise McKinnon-Shaw hipotezi ile desteklenen finansal dışa açılmadır. Ticari dışa açılmada küresel piyasalar ile bütünleşmenin sağlanabilmesi için, devletin bu ticarete yönelik müdahalelerinin minimize edilmesi yöntemi benimsenmiştir. (Orhangazi, 2020, s.34; Atamtürk, 2007, s.76)

Küreselleşmenin ekonomik perspektiften yapılan tanımlarında, mal ve hizmet ticareti ile sermayenin serbest dolaşımına yapılan vurgunun daha baskın olduğu görülmektedir. Ekonomik küreselleşme hem mal ve paranın serbest bir biçimde uluslararası düzeyde dolaşımını, hem de bu dolaşımın önündeki engellerin kaldırılmasını ifade etmektedir. Küreselleşmenin ekonomik yönünün en fazla hissedilir olduğu alan kuşkusuz uluslararası ticaret ile ilgili gelişmelerdir. Uluslararası ticaret, en genel tanımıyla, bir ülkede üretilen bir malın ya da hizmetin, başka ülkenin parası, malı ve hizmeti karşılığında, o ülkeye aktarılmasıdır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008, s.30; Balcı ve Göcen, 2020, s.178).

Temelleri Pax-Britannica döneminde Adam Smith ve David Ricardo tarafından atılan, iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı serbest dış ticaretin herkes için kazanç anlamına geldiği fikri, Pax-American dönemde GATT ve DTÖ ile tüm küreye yayılmıştır. Bir anlamda ekonomik küreselleşme dış ticaretin liberalizasyonu ile eşanlı seyretmiştir. 1960 ile 2019 arasındaki dönemde dünya mal ve hizmet ticareti toplamda 62 milyar dolardan 49 trilyon dolara çıkmıştır (World Bank, 2021). Ticaretin toplumları siyasi, ekonomik ve sosyolojik olarak birbirine bağlamasının yanı sıra, pek çok devlet ticarete dayalı bir büyüme ile üretim ve istihdam olanakları yaratma yolunu seçmektedir. Örneğin kapsamlı bir araştırma olması açısından, Enea (2015), 1990-2013 yıllarını kapsayan panel veri yöntemini kullandığı çalışmasında, Avrupa Birliği, NAFTA, MERCOSUR ve ASEAN bölgelerini incelemiş, uluslararası ticaretin söz konusu bölgelerin büyümesinde %50 paya sahip olduğu şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. Modern uluslararası ticaret sisteminin temelini oluşturan liberal bakış açısı; ticaretin sıfır toplamlı bir oyun olduğunu iddia eden merkantilist fikirlere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisini David Ricardo daha da ileri taşıyarak, mutlak anlamda bir malın üretiminde üstün olunmasa dahi, iş bölümü ve uzmanlaşma ile oluşacak verimlilik sayesinde herkesin kazançlı çıkacağı bir durumun yaratılabileceğini savunmuştur (Seyidoğlu, 2020, s.18). Aynı felsefi temel, Washington

Uzlaşısı ile yeni hegemon ABD tarafından pekiştirilmiş, liberal, serbest bir uluslararası ticaret sisteminin faydalarının maliyetlerinden fazla olduğu yönünde tüm dünyada ortak bir görüş birliği oluşmuştur.

ABD ve İngiltere II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşları önleyeceğine inandıkları bir ekonomik düzen yaratma amacı ile 1944’de Bretton Woods Konferansını toplamıştır. Bu ekonomik düzende ticaretin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla Uluslararası Ticaret Örgütü’nü kurmak istemişler fakat söz konusu örgütün kuruluş sözleşmesinin bazı sanayileşmiş ülkelere kabul edilmemesi sonucunda girişim yarıda kalmıştır (Dikkaya ve Özyakışır, 2008, s. 31).

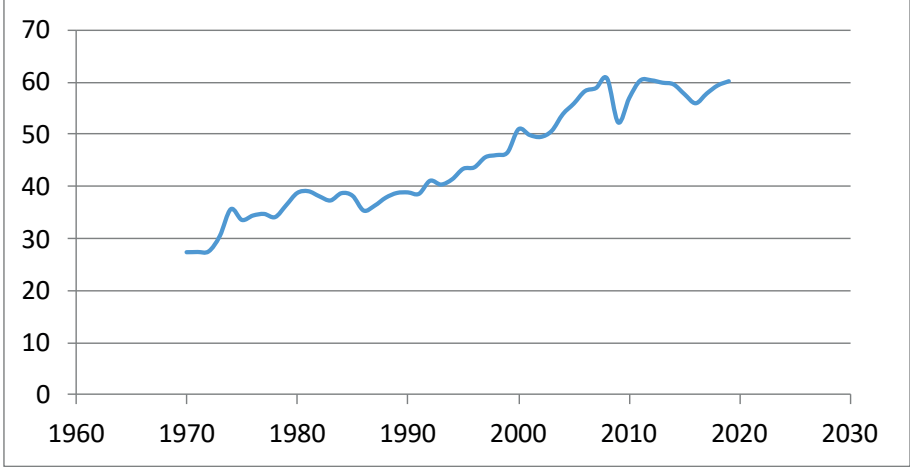
Ticaretin liberalleştirilmesinde asıl görev ise GATT’a verilmiş, kuruluş kendisine verilen vazifeyi çok taraflı görüşmeleri içeren bir dizi tur ile yerine getirmiştir. Söz konusu müzakereler sonucunda uluslararası ticaret gözle görülür derecede artmaya başlamıştır. 1970-1980 arası dönemde başta Japonya olmak üzere, ticaretin ekonomik büyümenin itici gücü olduğunu fark eden ülkeler serbest ticaretin nimetlerinden daha fazla yararlanmak için dolambaçlı yollardan GATT sistemini sabote etmeye başlamışlardır. Bu dönemde ihracat sübvansiyonları, telafi edici uygulamalar, damping vb. uygulamalar devletlerin başvurduğu yeni yöntemler olmuştur. Uruguay turunda, tarım haricinde, diğer tüm tarife dışı engellerin kaldırılması konusunda uzlaşa sağlanmış ve tur Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) kurulması ile sonuçlanmıştır. Dünya ticaretinin %90’ını gerçekleştiren 146 üyeden oluşan örgüt, bir forum vazifesi görerek ticaretin liberalizasyonu görevini GATT’dan devralmıştır. Bir yürütme organına sahip olan kurumun yaptırım uygulama yetkisi de bulunmaktadır. Tarım konusunda yaşanan anlaşmazlıklara rağmen küresel ticaret hem DTÖ hem de bölgesel düzeyde oluşturulan ticaret blokları ile artmaya devam etmektedir. GATT görüşmeleri ile ticaretin liberalizasyonu, ulaşım ve iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler ticari küreselleşmenin itici gücü olmuşlardır. İletişim teknolojisine interneti, ulaşımındaki gelişmelere ise coğrafi keşifler milat olmak üzere, gemi taşımacılığında meydana gelen ilerlemeleri, Süveyş Kanalı’nın açılmasını ve artan demiryolu taşımacılığını örnek verebiliriz.

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında artan uluslararası ticaret, ekonomik yapıları da birbirine daha bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca bölgesel ve uluslararası kurumların, ülkelerin dış pazarlara açılmasında yaşadıkları uyum sürecine sağladıkları katkı bir arada düşünüldüğünde, küreselleşme dolayısıyla yaşanan gelişmelerin ülkelerin dışa açılmasında, ticaret ve üretimin uluslararasılaşmasında rol oynadığını, diğer taraftan bu ticaret ve üretim faaliyetlerinin de küreselleşmeyi hızlandırmakta olduğu, dolayısıyla iki yönlü bir mekanizmanın olduğu görülmektedir (Balcı ve Göcen, 2020, s.179).

Grafik 1’den de görüldüğü üzere, küreselleşmenin hem sebebi hem sonucu olarak değerlendirilen uluslararası ticaret, II. Dünya Savaşı sonrası temelleri atılmaya başlanan liberal ekonomik düzenin bir sonucu olarak, dış ticaretin önündeki engellerin azalması ile kriz dönemlerinde yaşanan daralmalar haricinde büyük

oranlarda artış göstermiştir. En bariz daralmanın 2008 küresel krizinden sonra yaşandığı görülmektedir.

Grafik 1: Dünya Ticaret Hacmi (% GDP)

Kaynak: Yazar tarafından Dünya Bankası (2020) verileri baz alınarak oluşturulmuştur.

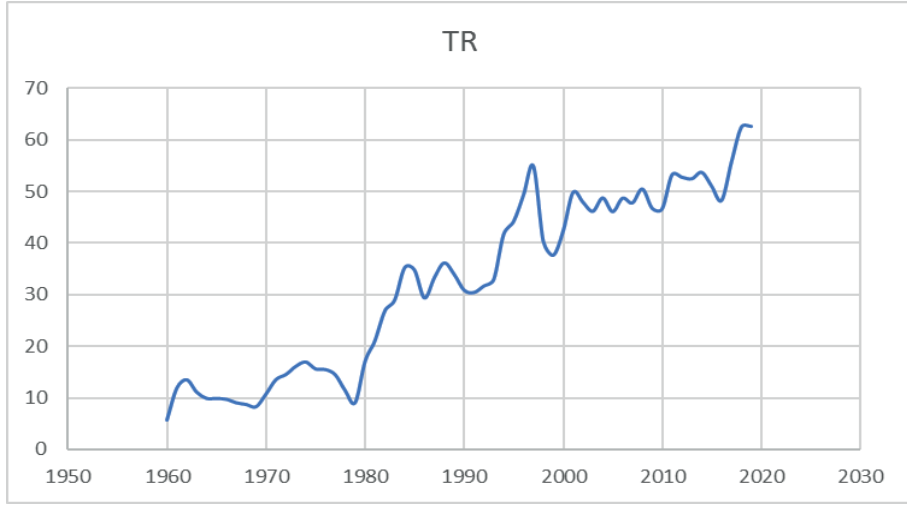
Ticaret-büyüme ilişkisi, ülkelerin serbest ticarete olan katılımını teşvik eden önemli unsurlardan biri olagelmıştır. Dışa açık ekonomilerde yerli firmalar bir yandan yeni pazarlara ulaşma imkânı elde ederken, diğer yandan uluslararası rekabet ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Rekabetin yönlendirmiş olduğu uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde üretimde etkinlik sağlanmakta, üretim artışı ile büyümede yaşanan olumlu gelişme de Okun Yasası uyarınca istihdamı olumlu etkilemektedir. Diğer yandan mal ve hizmet ticaretindeki artış, tüketici refahı açısından, hem daha fazla ürün seçeneği hem de daha düşük fiyat anlamına gelmektedir.

Türkiye ekonomisi açısından uluslararası ticarete 1980 yılı dönüm noktası olmuştur. İthal ikameci politikalar terk edilerek piyasa ekonomisine geçilmiş, ekonomi dış pazarlara açılarak küresel piyasalar ile bütünleşme süreci başlamıştır. Bu süreçte IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların teşvik ve yönlendirmeleri ile uygulanan serbestleştirme politikalarında 24 Ocak 1980 kararları milat olmuştur. 24 Ocak kararlarının kısa vadede temel amacının ödemeler dengesini iyileştirmek ve enflasyonu düşürerek istikrar sağlamak olduğu, uzun vadede ise piyasa ağırlıklı ve özellikle de ihracata yönelik bir ekonomi yaratmak olduğu görülmektedir. Program ile ithal ikameci sanayileşme programına son verilerek, ihracata yönelik politikalarla piyasaların serbestleştirilmesi benimsenmiştir. Devalüasyon ile başlayan süreç yerini günlük olarak belirlenen kura bırakmış, ihracat, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla öncelikli hale getirilmiştir. Bu dönem-

de özellikle ihracatta meydana gelen artışlar yeni politikaların en önemli başarısı olarak görülmüş, bu başarı dolayısıyla Türkiye standart istikrar paketlerinin başarısını kanıtlayan önemli bir örnek olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından kullanılmıştır (Balcı ve Göcen, 2020, s.197; Orhangazi 2020, s.75; Pamuk 2018, s.265).

2 no'lu grafik'te, en erken 1960'lara uzanan değerlere bakıldığında, Türkiye'de dış ticaret hacminin yukarıda anlatılan gerekçelerle 1980'de yaşadığı artış dikkate değerdir.

Grafik 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (%GSYH)

Kaynak: Yazar tarafından Dünya Bankası (2020) verileri baz alınarak oluşturulmuştur.

Türkiye için dışa açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen pek çok çalışma yapılmış, sonucu açısından ilgi çekici olması nedeniyle, Özel (2012), 1991-2010 yıllarını kapsayan üçer aylık verilerle yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'de finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme ile negatif yönlü fakat ticari dışa açıklığın ise pozitif yönlü uzun dönemli bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ticari küreselleşme kavramının ölçüm problemine bakıldığında, ülkelerin ticari dışa açıklığının belirlenmesinde farklı ölçütlerin kullanıldığı görülmektedir. Birincisi ve en sık kullanılan yöntem ticaret payları yani (ihracat+ithalat)'ın Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ya oranı şeklindeki standart ölçüdür. Bir diğeri sadece ithalatın veya sadece ihracatın GSYİH'ya oranı iken, tarife ortalamaları vb. birtakım ölçütlerin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada tercih edilen yöntem, toplam ticaret hacminin (ihracat+ithalat) Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ya oranıdır.

Tablo 1. Küreselleşme Endeksi ve Dışa Açıklık İlişkisi

Sıralama	Ülke	Dış Ticaret Hacmi/ GSYİH(%)	Dünya Ortalaması(%)
1.	İsviçre	119	60
2.	Hollanda	156	60

Kaynak: Dünya Bankası ve KOF

Küreselleşme olgusunun iktisadi açıdan somut bir hale getirilebilmesi bakımından, İsviçreli ekonomi araştırmaları enstitüsü İş Çevrimleri Araştırma Merkezi (KOF)'nin yayınladığı Küreselleşme Endeksi dikkate değerdir. Tablo 1'e bakıldığında, KOF'un yayınlamış olduğu 2019 küreselleşme endeksi verilerinde birinci sırayı alan İsviçre'de ve ikinci sırayı alan Hollanda'da, dış ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı sırasıyla %119 ve %156'dır. Dünya ortalamasının %60 olduğu göz önüne alındığında, söz konusu oran, dışa açıklık, dış ticaret ve küreselleşme arasında kurulan bağlantı açısından dikkat çekicidir.

Küreselleşme ve onun ticari boyutta meydana getirmiş olduğu dönüşüm incelendikten sonra, takip eden bölümde, küreselleşmenin güvenlik algılamalarında meydana gelen değişim ile olan ilişkisine değinilecektir.

Küreselleşme ile Değişen Güvenlik Algısı

Küreselleşmenin her alanda olduğu gibi, hem kapsam hem de tanım olarak değişime uğrattığı kavramlardan birisi de güvenlidir. Özellikle batılı ülkelerin, küreselleşme sonrası ortaya çıkan; uluslararası terör, yasadışı göç, siber saldırılar ve batı tarafından 'korsan devlet' olarak adlandırılan Kuzey Kore gibi devletlerden gelebilecek öngörülemeyen saldırılar gibi konularda, güvenliklerini garantiye almak için, paradoksal bir biçimde sınırlarını gerek fiziksel gerekse felsefi anlamda dış dünyaya daha fazla kapatma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, ilk dönem güvenlik çalışmaları, devletin güvenliğini önceleyen bir yaklaşım arz ederken, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde birey, aile ve toplumsal grupların da güvenlik çalışmalarının merkezinde yer aldığı görülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik anlayışının, iki dönemde, iki farklı bakış açısı ile ele alındığı bilinmektedir. Savaş sonrası, ABD ve SSCB'nin iki ayrı uçta süper güç haline gelmeleri ile dünya iki kutuplu bir siyasi yapıya bürünmüştür. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan söz konusu dönemde, güvenliği, tehdit merkezli, askeri bir bakış açısı ile yorumlayan 'geleneksel güvenlik anlayışı' hâkim olmuştur. Bu anlayış, devleti güvenliği sağlanması gereken yegâne unsur olarak görmekte, ayrıca uluslararası ilişkilerde, ekonomik faktörlerden ziyade si-

yasi kaygıların daha etkili olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda bir devletin yoğun ticari faaliyet yürüteceği ülkelerin, karşıt blokta yer almaması birincil öncelik olarak belirmektedir (İrge ve Al, 2011, s.456-458).

Güvenlik kavramının farklı bir bakış açısı ile alınmasına neden olan ilk kırılım Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ikinci kırılım 11 Eylül olayları ile meydana gelmiştir. Daha önceleri askeri gücü önceleyen, adeta batı ve doğu blokları arasında gövde gösterisi şeklinde cereyan eden güvenlik anlayışının yetersiz kaldığı görülmüştür. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında, tehditlerin nereden gelebileceği önceden tahmin edilebilirken, yeni dönemde bu tahminlerin yapılmadığı görülmüştür. Bloklar arası gerilim, yerini parçalanmış devletlerin iç sorunlarına bırakmış, daha önce var olan var olan tehditlerin boyutları genişlerken, yeni tehdit alanları ortaya çıkmıştır.

Güvenlik anlayışında yaşanan dönüşümde küreselleşmenin de önemli payı bulunmaktadır. Piyasaların serbestleşmesi sürecine paralel bir şekilde dünya hasılası artarken, zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki uçurum da derinleşme eğilimine girmiştir. Gelişmiş batılı kapitalist ekonomilerde yaşanan ilerlemenin, küre geneline yayılamaması, söz konusu ülkelerde göç ve mülteci sorunları ile nüfus artışı problemini beraberinde getirirken, çevre sorunları, enerji meselesi ve ulusal-uluslararası terör diğer tehdit kaynakları olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, küreselleşmeyi ülkelerin dünya ile bütünleşme derecelerinin artması şeklinde tanımlayacak olursak, artan bütünleşme, gerek ekonomik gerekse de diğer sorunların geçişkenliğinin de artmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle finansal serbestleşme sonrası, krizlerin ülkeleri etkileme hızında görüldüğü gibi, covid-19 pandemisi özelinde, salgın hastalıkların yayılma hızında da kendisini göstermiştir.

Boyutları ve kapsamı genişleyen güvenliğin, aktörleri de çeşitlenmiştir. Güvenlik alanında yaşanan genişleme ve derinleşme, beraberinde disiplinler arası bakış açısını içeren yeni güvenlik çalışmalarını gündeme getirmiş, devlet eksenli güvenlik anlayışından, insan ve toplum güvenliğini önceleyen bir anlayışa geçilmiştir (Sandıklı ve Emeklier, 2011, s.58).

Yeni güvenlik anlayışı ile birlikte tehdidin hem etken hem edilgen boyutu değişmiştir. Etken boyutta denkleme, uluslararası terörizm, organize suç örgütleri, ulusal veya küresel ekonomiye saldırılar, siber terör, korsan devletler, göçler ve mülteci hareketleri girerken, edilgen boyutta, kimin güvenliğinin sağlanması gerekliliği ile ilgili soruya verilen yanıt artık ulus-devlet yerine, özellikle bireyin ve devlet-dışı aktörlerin de yer aldığı nesnelere doğru dönüşmüştür (Erdoğan, 2013, s.277).

Yeni dönemde ortaya çıkan tehdit kaynakları içerisinde, terörist faaliyetlerin başat bir rol oynadığı görülmektedir. Tarihi gelişimi daha sonraki satırlarda anlatılacak olan terör faaliyetleri, uluslararası bir boyut kazanmış, uluslararası terörizm, sistemde yeni bir kavram olmakla birlikte, ulus-devletlerin yüzleşmek zorunda oldukları bir olgu olarak belirmiştir. Uluslararası terörün dikkatleri üzerine çekmesi ise, tehdidin tek bir devlete değil küresel boyutta güvenliği tehlikeye atmasından kaynaklanmaktadır (Aksoy, 2016, s.4).

Terörizm soğuk savaş döneminde her devletin kendi sorunu olarak görülürken, terörle mücadelenin de ulusal düzeyde sürdürülmesi esas alınmıştır. Şiddet yoluyla mevcut siyasi düzeni değiştirme amacını taşıyan ideolojik kökenli terör konsepti, artık sistemi değiştirme amaçlı değil, sistemi yıkmaya odaklanan bir hal almıştır. Sisteme ve dolayısıyla batı dünyasına karşı gelişen öfkede temel faktör, toplulukların farkındalıklarının iletişim teknolojilerindeki ilerleme ile alakalıdır (Kanat ve Aktel, 2019, s.95).

Bu minvalde dönüm noktası sayılan 11 Eylül olayı ile tamamen değişen güvenlik algısı, ulus-devlet için hem artık saldırının nereden, ne zaman ve nasıl geleceği noktasında belirsizliğe neden olmuşken, hem de saldırıların sadece devlete değil, bireye, topluluklara, sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı kurumlara yönelmesi açısından da mücadelenin boyutlarını büyütüştür. Birey güvenliği, toplumsal güvenlik, çevre güvenliği gibi geçmişte de var olan fakat güvenlik alanı içinde düşünülmeyen konular soğuk savaş sonrası dönemin güvenlik alanına eklenmiştir. Ayrıca terör, savaş, organize suçlar vb. gibi konular kabuk değiştirerek dönüşmüş, yeni formlarda tekrar ortaya çıkmışlardır (Erdoğan, 2013, s.266).

Konuya Türkiye'nin maruz kaldığı terör faaliyetleri açısından yaklaşacak olursak, Türkiye'nin yaşamış olduğu terör deneyiminin de uluslararası terörizm konsepti bağlamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Zira uluslararası nitelendirmesi aslında bölgeselliğe de indirgenebilir. Dolayısıyla birden fazla ülkeyi etkisi altına alan terör faaliyetleri uluslararası terör kapsamında düşünülebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin de hedef eylem sahası içerisinde olduğu, PKK ve DAEŞ gibi terör örgütlerinin eylemlerinin birden fazla ülkeyi hedef alması, meselenin uluslararası boyutunu gözler önüne sermektedir (Ayhan, 2015, s.135).

Özetle, küreselleşme bir yandan insanları, toplumları, kültürleri ve ekonomileri birbirine daha çok bağlarken, öte yandan yaşatmış olduğu eşitsiz gelişim yoksullukla birlikte şiddet hareketlerinin de aslında temelini oluşturmaktadır. Bir tarafta refah içerisinde yaşayan insanların oluşturduğu toplumlar, diğer tarafta bu zenginleşmeden payını alamadığı için sisteme yabancılaşma ve nihayetinde düşmanlaşan kitleler türemektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, terör ve terörizm kavramları tarihi gelişimi ile birlikte ele alınacak, bir ülkede yaşanan terör faaliyetlerinin, o ülkenin dış dünya ile ticari ilişkilerini hangi kanallardan etkilediği konusu incelenecektir.

Terör ve Terörizmin Dış Ticareti Engelleme Kapasitesi

Terör; korkutmak, yıldırma, ürkütme ve sindirmek anlamlarına gelen Latince 'terrere' kelimesinden türemiştir (Başeren, 2008; 2). Günümüz Türkçe karşılığı 'yıldırı' ve 'korkutma' olan kelime, daha eski dönemlerde 'anarşi' ve 'tedhiş' şeklinde kullanılmakta, teröristlere ise 'anarşist' denmekteydi (Yayla, 1990, s.335).

Etimolojik kökeni Latince 'korkuyorum' anlamına gelen 'terreo' fiiline dayanan terörizm kelimesi ise, Fransızca'da 'terrorisms' formunu alarak diğer dillere

yayılmıştır. Kelimenin o dönemde kastettiği anlam, bugünkü yaygın kullanımının aksine, Fransız hükümetinin uyguladığı şiddet politikalarına atıfla, devlet terörünü ifade etmekteydi (Saikia, 2012; 27). Terörizm kelimesinin Türkçe sözlükteki anlamı ise ‘yıldırıcılık’ olarak geçmektedir.

Terörizmin bir siyasal şiddet biçimi olarak ilk uygulayıcıları, M.S 6-135 yılları arasında, Filistin’de egemen güç olan Roma İmparatorluğu’na karşı dini bir amaçla hareket eden ‘Jewish Zealots’ isimli örgütün faaliyetlerine işaret etmektedir (Çakmak, 2008, s.17). Zealots örgütüne bağlı olan Sicariler grubu da, Roma iktidarına karşı dini saikle hareket eden Filistin topraklarında mukim bir diğer terör örgütüdür (Demirel, 2007, s.22).

İslam dünyasında özellikle Selçuklu Devleti’ne karşı giriştikleri eylemlerle ünlenen ve mezhepsel amaçlarla hareket ettikleri bilinen Hasan Sabbah ve fedailerinin oluşturdukları Haşhaşiler olarak bilinen grup da, tarihte bilinen en eski terör örgütleri içerisinde yer almaktadır.

Modern dönemde, terör ve terörizm kavramları açısından dönüm noktası Fransız Devrimi olmuştur (Crenshaw, 1981, s.380). Terör kelimesi bugünkü anlamında ilk defa devrim sonrası kullanılmaya başlanmış, Mart 1793- Temmuz 1794 arası dönem, ihtilalcilerin muhaliflere uyguladığı şiddeti tarif etmek açısından, ‘terör rejimi’ veya ‘terör dönemi’ olarak adlandırılmıştır (Yayla, 1990, s.335).

20. yüzyılda totaliter ideolojileri benimseyen hükümetlerin iktidara gelmesi ile birlikte, terörizme yeni ve daha önce görülmemiş boyutlar eklenmiştir. Marksizm-Leninizm, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm hem iktidara gelirken, hem de iktidarlarını sürdürme niyetiyle, rejim muhaliflerini ezmek ve hatta imha etmek için terörizm stratejisinden yararlanmışlardır. Yüzyılın ilk yarısında, Devlet’ten bireye doğru yönelen şiddet, totaliter rejimlerin yıkılması ile, yönünü yasadışı gruplardan devlete doğru çevirmiştir. 1960’ların öğrenci hareketleri ile yeni bir boyut kazanan terör, her ne kadar bu hareketlerin ömrü kısa da olsa, ideolojik temellerini bu döneme dayandıran ve bugün de mevcudiyetini sürdüren pek çok örgütün doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de de öğrenci olayları ile terörist örgütler arasındaki ilişki dikkate değerdir (Yayla, 1990, s.349-355).

1990’lara geldiğinde terörizmin farklı bir karaktere büründüğü görülmektedir. Öğrenci hareketleri ile beslenen ve çoğunlukla sağ ve sol ideolojik kaynaktan beslenen teröre, fundamentalist, aşırı dini hassasiyetleri içeren terör hareketleri de eklenmiştir. Bu grupta zikredilen terör hareketleri, akıllara her ne kadar İslam referanslı grupları getirirse de, çoğunluğu Ortadoğu’da yer alan İslamcı hareketlerin yanı sıra, Japonya’daki Aum tarikatı örneğinde görüldüğü üzere, farklı dinlerden beslenen terör faaliyetleri de bulunmaktadır.

11 Eylül 2001 saldırıları ile, batı kamuoyunda terör ve terörizm konusu, gerek halk arasında gerekse de akademik camiada gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir. 11 Eylül olaylarını takip eden ilk bir yılda terörizm ile alakalı 150 kitap yayımlanırken, 1971-2002 yılları arası kaleme alınan 6.041 makalenin yaklaşık yarısından fazlası, 2001 ve 2002 yıllarında yayımlanmıştır (Silke, 2004, s.25).

Kavramın kökenlerine ilişkin tarihsel süreç yukarıda anlatıldığı şekilde olmakla birlikte, günümüzde ilgili alanda yapılan çalışmalarda ortak bir terör tanımının olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, terörün unsurları konusunda fikir birliğinin olduğu görülmektedir. Türkiye’de, ilgili konuda erken dönem öncül araştırmacılardan Ergil (1992), terörizmin amaç ve işlevlerini; halkı veya hedef bir topluluğu korkutmak ve dehşete düşürmek, hükümet kuvvetlerini ve kurumlarını tahrip etmek, onu ayırım gözetmeksizin şiddete yönlendirmek, otoriteye ve düzene karşı muhalif güçleri harekete geçirmek, kamuoyunu etkilemek ve kafalarda soru işaretleri oluşmasını sağlamak, siyasi bir amaca dikkat çekmek, meşru yoldan ulaşılamayan siyasi veya ekonomik bir amaca yasadışı yollardan ulaşmak ve nihayetinde mevcut yönetimi devirmek şeklinde sıralamıştır. Bruce (2013), terörizm konusunda üzerinde durulan ortak unsurları şu şekilde sıralamıştır;

- Şiddet ve güç kullanımı
- Politik bir amaç
- Halk içerisinde korku yaratma
- Tehdit
- Hedef ve kurban ilişkisizliği
- Bir amaç etrafında organize hareket
- Savaş metotları

Felsefi temelde bir eylemin terör olup olmadığı, eylemin niteliği, kurbanların niteliği ve failerin niteliği gibi unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda silahlı bir yapının sadece sivillere yönelik eylemlerinin terör olarak ifade edilebileceğini iddia edenler bulunsun da genel kanı devlet otoritesi dışında silahlanan grupların gerek sivillere gerekse de kamu görevlilerine yönelik her türlü faaliyetlerinin terör kapsamında değerlendirilmesi şeklindedir.

Uluslararası ilişkiler teorileri, ana akım/kurucu ve eleştirel teoriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ana akımı realizm ve liberalizm oluştururken, eleştirel tarafta ise Marksizm teoriler yer almaktadır. Eleştirel teorilerin, 1980 sonrası çeşitlendiği, sosyal inşacılık, feminizm, post-kolonyalist ve yeşil siyaset gibi farklı ‘ses’lerin dünya siyasetini etkilemeye başladığı görülmüştür (Haklı, 2021, s.296; Heywood, 2011, s.38).

Söz konusu teorilerin terör konusuna yaklaşımlarının farklılaştığı görülmektedir. Realist görüşte terörizm, genellikle devlet dışı bir grubun, kurulu düzene şiddete başvurarak meydan okuması olarak görülmektedir. Realizmin en temel özelliği, terörizme karşı verilmesi gereken cevabın çok sert olması gerektiğine yönelik görüşleridir. Liberaller de realistler gibi terörizmi devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen eylemler olarak tarif etmekle birlikte terörle mücadelede ahlaki ilkelerin gözetilmesi noktasında realistlerden ayrışır. Eleştirel görüş, terörün devlet dışı aktörlerden gelebileceği gibi, bizzat devlet tarafından da baş vurulan bir yöntem olduğunu söylemektedir. Hatta devletlerin sahip olduğu im-

kânlar düşünülduğünde, ikincisinin daha şiddetli ve dikkate değer olduğuna vurgu yapılmaktadır (Heywood, 2011, s. 287).

Sosyal Bilimlerde birçok kavramda olduğu gibi terör ve terörizmin tanımı konusunda da bir görüş birliği yoktur. Türkiye açısından kavram 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1.maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır;

“Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”

Kanunda da anlaşılacağı üzere terörün hedefinde aslında devlet vardır. Fakat terörün bu hedefine yönelik yapmış olduğu her eylem yalnızca devlete fatura edilmemekte, sosyal ve ekonomik düzen de ağır yara almaktadır. Terörizm ekonomiyi büyüme, işsizlik, gelir eşitsizliği, dış ticaret, yoksulluk gibi pek çok kanaldan etkilemektedir.

Bununla birlikte terörizmin ekonomik etkileri, gelişen ve gelişmekte olan ülkeler için farklılık arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde kurumlar daha güçlü olduğu için bir terör saldırısı sonrası toparlanma daha hızlı olmaktadır. Toparlanmada kullanılan etkin mekanizmalar ise para ve maliye politikalarıdır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde piyasaların, terörizmin neden olduğu değişikliklerde ortaya çıkan risklerle baş etme konusunda daha iyi olduğuna vurgu yapılmaktadır. Gelişen ve gelişmekte olan ülkeler açısından terörizmin ekonomiye etkilerinin farklı olması durumunu içeren bir başka açıklama ise, gelişmiş ülkelerin insanların yaşam standartlarını düşürmemek için terörizme karşı daha etkin ve güçlü önlemler alabileceği şeklindedir. Terör yalnızca meydana geldiği ülke için değil sınır komşuları için de ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Çatışma komşu ülkelere doğru maliyetleri taşıma etkisi yaratabilir. Bir ülkede terörle mücadele o ülkeye sınır olan ülkeye de sermaye girişini engelleyebilir. Bölgesel çarpan etkisi denilen bu durumda ekonomik faaliyetlerde azalma ile tüm bölge etkilenmektedir (Estrada vd., 2017, s.2259).

Terör-ticaret ilişkisi aslında konuya politika-ekonomi çerçevesinden bakmak anlamına gelmektedir. Çoğu terör eyleminin siyasi temellere dayandığı muhakkaktır ve ülke sınırları içerisinde devlet hem kendi varlığını hem de vatandaşlarının ve hükümet dışı oluşumların can güvenliğini, dahası güvende bir hayat sürmelerini sağlamakla görevli tek meşru yapıdır. Böylelikle gerek terörün ortaya çıkış sebepleri gerekse de bu sorunun çözümü için alınacak kararlarda devletin oynamış olduğu rol siyasetin bizzat kendisi olacağı için, her bir terör eyleminin

ekonomiye ve özelde dış ticarete etkisi politika-ekonomi ilişkisi bağlamında düşünülmelidir.

Ülke içinde var olan bir çatışma ortamının her şeyden önce dış ticaret hacmini azaltması beklenir. Terör uluslararası dış ticareti en az üç temel yoldan etkilemektedir (Nitsch ve Schumacher, 2004, s.424);

1. Terörizm güvensizliğe yol açar ve böylece işlem maliyetlerini artırır. Terörizmin asıl amacı toplumda korku, panik ve güvensizlik yaratmak olduğu için terör eyleminin boyutuna bağlı olarak güvensizlik hissine kapılan ekonomik aktörlerin tüketim ve üretim alışkanlıkları da değişecek, bu da uluslararası ticareti etkileyecektir. Güvenlik anlamında öngörülemelik uluslararası üreticiler için piyasanın cazibesini kaybetmesine yol açacaktır.
2. Artan terör faaliyetleri beraberinde artan güvenlik önlemlerini de getirecektir. Bu tür önlemler dış ticareti, sınır kapılarında oluşacak yığılmalar neticesinde, malların teslim sürelerini uzatması noktasında engelleyecektir. Dayanaksız tüketim malları açısından düşünüldüğünde beklenen süre arttığında malların ekonomik değerinin yok olması tehlikesi de vardır.
3. Ticareti yapılan ürünlerin doğrudan hedef alınması durumu söz konusu olabilir. Buna örnek olarak PKK'nın petrol ve doğalgaz boru hatlarına düzenlemiş olduğu saldırılar gösterilebilir.

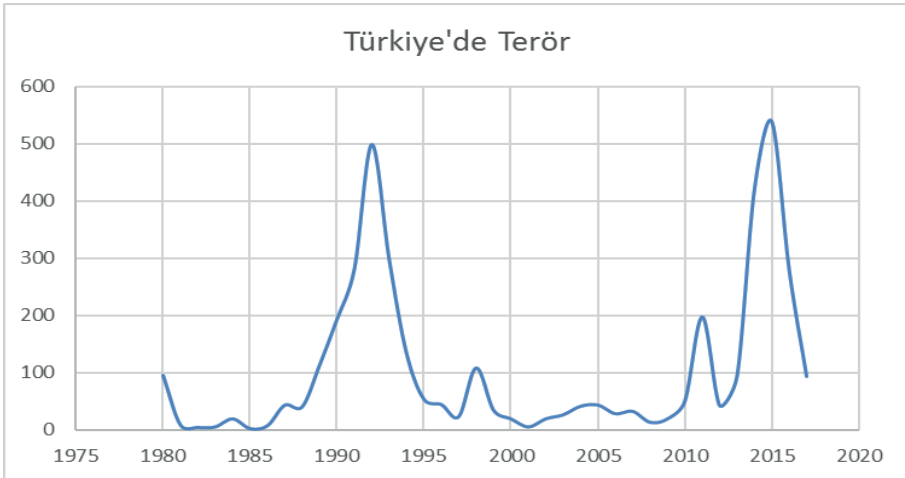
Daha riskli ülkelere gönderilen mallar için sigorta primlerinin yüksekliği malı daha pahalı hale getirerek ticareti azaltma eğiliminde olacaktır. Diğer yandan terörün ülkede belli sektörleri onulmaz derecede tahrip etmesi neticesinde, ülkenin o sektörün ürettiği mala yönelik talebinin ithalat ile karşılanması sonucu dış ticaret artışlarının olabileceği de gözden kaçmamalıdır (Julius, Azu ve Muhammad, 2019, s.1148).

Politika ile yakın ilişki içerisinde olan uluslararası ticaret ve üretim, hem iç hem de dış politikada karar alma ve ülkelerin politik ekonomilerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Her ne kadar teorik anlamda uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşma ülkeler açısından cazip görünse de, herhangi bir sektörde üretimin tamamen durdurulup, dış dünyaya bağımlı olmak rasyonel bir tercih olarak görülmemektedir. İlgili ticaret ortakları ile yaşanabilecek siyasi sorunların yanı sıra, o ülke içerisinde yaşanabilecek siyasi huzursuzluklar bu rasyonel tercihin iki önemli sebebidir. Bu sebeple hedef ülke ile ticari ilişkiler tesis edilmeden veya üretim faaliyetlerine başlamadan önce mevcut politik yapısı, siyasi rejimi, istikrar durumu ve yürürlükteki yasalar gibi pek çok ekonomi-politik faktör dikkate alınmaktadır. Güvenlik gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde, ticaretin gerçekleştirilebilmesi ve teknoloji ağlarının duyduğu güvenli ortam ihtiyacından dolayı en önemli ekonomi politik yapılardan biridir. 11 Eylül saldırılarına kadar gelişmiş batılı kapitalist ekonomilerin pek de gündeminde olmayan terör sorunu, bu tarihten sonra gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmiş, hatta terörizmin de küreselleştigi yönünde yorumlar yapılmıştır. Ulaşım ve teknoloji ile artan insan

hareketliliği bu durumun başat faktörüdür. Diğer yandan, gelişmiş batılı ülkelere yönelik bu terör saldırılarındaki artış, açık küresel bir ekonominin varlığının sürdürülebilirliğinin tartışılmasına da neden olmaktadır (Balcı ve Göcen, 2020, s.178; Ağır ve Kar, 2010, s. 19; Balaam ve Dillman, 2011, s.271).

Genel eğilim olarak, her ne kadar terörün uluslararası boyutta olması durumunda ekonomi üzerinde meydana getireceği tahribata odaklanılsa da, bir ülkenin yaşadığı ulusal terör ve şiddet hareketlerinin, o ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerini ne derece etkilediği de incelenmeye muhtaçtır. Küreselleşme ile her alanda artan entegrasyonun bir sonucu olarak, ulusal ya da küresel her türlü terör eyleminin etkileri, başta komşu ülkeler olmak üzere tüm küreye yayılmaktadır. Türkiye özelinde, PKK ve DAESH gibi terör örgütlerinin kadroları incelendiğinde, sadece Türk vatandaşlarından oluşmadığı, dahası bu örgütlerin sadece Türkiye’de eylem yapmadıkları, bütün bir coğrafyada hatta dünyanın pek çok yerinde faaliyette buldukları göz önüne alınırsa, Türkiye’nin hem ulusal hem de uluslararası teröre maruz kaldığı anlaşılacaktır. Türkiye terör deneyimi açısından uzun bir geçmişe sahiptir. 1970’li yıllar da Marksist-Leninist kökenli yapılar ile gündeme gelen terör, 1980’lerde etnik temelli bölücü bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerin geç tanıştığı uluslararası terörizm dâhi, ASALA özelinde, Türkiye’nin erken dönem karşılaştığı bir vakıadır. İlk örneklerini 1990’larda Hizbullah ve İBDA-C gibi örgütler ile gördüğümüz dini temelli illegal yapılanmaların yanı sıra, El Kaide ve DAESH gibi çokuluslu terör örgütlerinin de eylem sahası içerisinde yer alması açısından, uluslararası terörizm noktasında Türkiye mağdur devletlerden birisi olmuştur.

Grafik 3. Türkiye’de Gerçekleşen Terör Olayları Sayısı (1980-2017)

Kaynak: Yazar tarafından Global Terrorism Database (2020) verileri baz alınarak oluşturulmuştur.

Silahlı ilk eylemini 1984’de gerçekleştiren ve gerek maddi gerekse beşeri anlamda en fazla kayba sebebiyet veren PKK terör örgütünün; ekonomik büyüme (Çimen vd. 2016), doğrudan yabancı yatırımlar (Ak ve İnal, 2017) ve sebep olduğu maddi kayıplar vb. ekonomik etkilerine dair çalışmaların olduğu görülmektedir. Literatürde Türkiye için terör faaliyetleri ile dış ticaret hacmi arasında olası ilişkilerin varlığına dair araştırma olmadığı görülmektedir. Grafik 3, Türkiye’de yaşanan terör olaylarını göstermekte, 1990’lı yılların başlarında artan bölücü terör ve 2016 darbe girişiminde yaşanan olaylar grafikte görülen artışların ana nedenini oluşturmaktadır.

Literatür

Terör olaylarının iktisadi boyutu üzerine yapılan araştırmaların, kaynak tahsisi, üretim, bölüşüm ve ekonomik istikrar gibi konular üzerinde olduğu görülmektedir. İlgilenilen konulardan birisi de, söz konusu terör faaliyetlerinin ülkelerin karşılıklı ticari ilişkileri üzerindeki etkileri bağlamındadır. Bir terör faaliyeti, teröre maruz kalan ülkenin kaynaklarının etkin kullanımını etkilemesi, ülkede artan güvenlik önlemlerinin ve ortaya çıkan riskler nedeniyle artan sigorta primlerinin, dış ticaretini olumsuz etkileyeceği iddia edilmektedir. Bu bölümde, ilgili literatür en yeni çalışmadan en eski çalışmaya doğru seyredecek bir şekilde kronolojik olarak sunulmaya çalışılacaktır.

Julius vd. (2019), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ülkelerini kapsayan çalışmalarında, bölgede meydana gelen terör faaliyetlerinin, farklı gelir grubuna sahip ülkelerle ikili ticareti farklı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada, terör olaylarının, alt ve orta gelirli ülkeler ile yapılan ikili ticarete pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılırken, yüksek gelirli ülkelerle yapılan ticaretin negatif etkilendiği anlaşılmıştır. Yazarlar, bu pozitif ilişkiyi, SADC bölgesinin terör olayları nedeniyle azalan iç talebi telafi etmek için, alt ve orta gelirli ülkelerle arttırılan dış ticaret hacmi ile, negatif ilişkiyi ise, gelişmiş ülkelerin söz konusu yüksek riskli bölgeler nedeniyle artan sigorta maliyetlerinin ticari ilişkileri geriletmesi ile açıklamaktadırlar. Ayrıca, terör faaliyetlerinin ülkelerin üretim kapasitesine zarar vermesi dolayısıyla, ihracat için gerekli üretimin gerçekleştirilememesinden kaynaklanmış olabileceğini de söylemektedir.

Sezgin ve Sezgin (2018), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinden Mısır, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün’ü içeren, 1970-2016 yıllarını kapsayan çalışmalarında, terörizmin dış ticaret üzerindeki etkilerini esneklik yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Yemen haricindeki ülkelerde, dış ticaretin teröre karşı duyarlı olmadığı tespit edilmiştir. Yazarların ortaya çıkan sonuca getirdikleri yorum, terör verilerinin niteliği ile ilgilidir. Yazarlara göre, çalışmada kullanılan veriler, irili-ufaklı tüm terör eylemlerini kapsamakta, bu yaklaşım, tüm terör eylemlerini aynı etkiye sahip olarak görmektedir. Bununla birlikte, çok sayıda küçük çaplı eylemden ziyade, büyük

çaplı tek bir eylem ticari etkileri bakımından daha fazla tesirde bulunacaktır. İkinci olarak, ele alınan ülkelerde uzun süredir devam eden terörist faaliyetlerin her ne kadar ekonomiyi zorlasa da, artık içselleştirildiğini ve yeni terörist saldırıların ekonomik aktivite üzerinde ekstra bir etkisinin olmayacağını söylemektedirler.

Orta Doğu'ya ilişkin bir başka çalışma ise Altay vd. (2013) tarafından yapılmış, bölgeyi temsilen çalışmaya Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan dahil edilmiştir. Panel veri yöntemi ile yapılan çalışmada, 1996-2010 yılları incelenmiş, terörün, ihracat, ithalat, büyüme, turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde Blomberg ve Hess (2006), 177 ülkenin yer aldığı ve 1968-1999 dönemi verilerini kullanarak tahmin ettikleri Gravity modelinden elde ettikleri sonuçlar, terörizmin ticareti negatif etkilediğini göstermektedir. Yazarların elde ettiği sonuçlara göre, bir terörist olayın olduğu ülkede, ikili ticaret yüzde 5,1 azalmaktadır.

Nitsch ve Schumacher (2003), terör ve çatışma halinin 200'den fazla ülkenin uluslararası ikili ticaret akımlarını nasıl etkilediğini inceledikleri çalışmalarında, 1960-1993 dönemi için genişletilmiş çekim modelini kullanmışlardır. Terörizm ve yüksek boyutta şiddetin ticaret hacmini daralttığı, bir yılda meydana gelen terör olaylarında iki kat artışın aynı yıl ikili ticaret akımları üzerinde % 4 azalışla bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırım ile terör ortamı arasında bir ilişki olup olmadığını Türkiye özelinde, 1980-2015 yılları için, saklı eşbütünleşme ve asimetrik nedensellik analizi ile inceleyen Ak ve İnal (2017), söz konusu değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Literatürün aksi yönde çıkan sonuçlar için yazarlar; Türkiye'de doğrudan yatırım girişlerini esas anlamda ekonomik faktörlerin etkilediğine, dolayısıyla siyasal faktörlerin ikincil planda kaldığına vurgu yapmışlardır. Bir başka açıklama ise, terör faaliyetlerinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi belli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmasının yanı sıra yabancı sermaye de özellikle Marmara Bölgesinde toplanmıştır ve terör eylemlerinin etkisi bu anlamda bölgesel düzeyde kalmaktadır.

Ağır ve Kar (2010), terör ile farklı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin literatürünü inceledikleri çalışmalarında, Türkiye özelinde yapılan çalışmaların doğrudan terör ile ilgili olmaktan ziyade, savunma harcamaları değişkeni ile büyüme gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmaya yönelik olduğunu söylemektedirler. Yazarlara göre, terör saldırılarının gerçek makroekonomik etkilerini anlamak adına, eylemlerin kapsam, nitelik ve coğrafi farklılıklarını dikkate alacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Terör faaliyetleri ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı ülkeleri kapsayan çalışmalara bakıldığında, çoğunlukla iki değişken arasında negatif bir ilişkinin olduğuna dair bulgular elde edildiği görülmektedir. Birden fazla ülkenin zaman boyutunda incelendiği panel veri analizlerinin yaygın olarak kullanıldığı ilgili literatürde, temel model 'çekim modeli' olarak adlandırılan; iki ülke ara-

sındaki ticaret hacminin, ülkelerin milli gelirleri ile doğru orantılı, aralarındaki coğrafi uzaklık ile ters orantılı olduğunu söyleyen dış ticaret denkleminde dayanmaktadır. Söz konusu denkleme terör değişkeni ilave edilerek model genişletilmektedir. İlginç bir şekilde panel veri yönteminin kullanılmadığı çalışmalarda (Egger ve Gassebner, 2015; Sezgin ve Sezgin, 2018) ise terör ile dış ticaret arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Metodoloji

Bu çalışmada, 1980-2017 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen terör olayları ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişki diğer tüm değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında yıllık verilerle incelenmiştir. Ülkenin ticari dış açıklığını temsilen kullanılan (ihracat+ithalat)/GSYİH değişkeni Dünya Bankası veri tabanından, terörizmi temsilen kullanılan veriler ise Türkiye’de bu bilgilere ulaşmanın görece zor ve dağınık olmasından dolayı Maryland Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren ve tüm dünya üzerinde meydana gelen terör olaylarını kayıt altında tutan Küresel Terör Veritabanı’ndan (GTD) elde edilmiştir. Sayılar elde edilirken ölüm veya yaralama olmasına bakılmaksızın veritabanında yer alan ve günlük olarak tutulan şiddet hareketlerinin tamamı dikkate alınmıştır. Çalışma, küreselleşmenin hem sebebi hem sonucu olarak görülen uluslararası ticaretin, ülkelerin yaşamış olduğu terörist faaliyetlerden etkilenip etkilenmediğini Türkiye özelinde inceleme imkanı sunacaktır. Ekonometrik analiz sonucu elde edilecek bulgu, ülkede meydana gelen terör olaylarının, dış dünya ile ticari anlamda entegrasyonu etkileyip etkilemediğini tespit etmiş olacaktır. Çalışmada kullanılan model Denklem (1)’de gösterilmiştir.

$$LTRADE_t = \beta_0 + \beta_1 LTEROR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1) de t zamanı göstermek üzere; LTRADE; Doğal logaritması alınmış dış ticaret verisini, LTEROR; Doğal logaritması alınmış terör olayının sayısını ifade etmektedir.

Denklem (1)’de yer alan LTEROR değişkeni, Türkiye’de meydana gelen terör olaylarının dış ticaret hacmini ne ölçüde etkilediğini saptamak için kullanılmıştır. Şüphesiz bir ülkenin dış ticaretini etkileyen pek çok unsur olmakla birlikte, diğer tüm şartların sabit olduğu varsayımı altında bu analiz yapılmaktadır. Terör olaylarının dış ticaret hacmini olumsuz anlamda etkilemesi, dolayısıyla ilgili katsayının negatif olması ($\beta_1 < 1$) beklenmektedir.

Denklem (1)’de kullanılan model yalnızca uzun dönem ilişkileri göstermektedir. Denklem (2)’de yer alan model ise uzun ve kısa dönem ilişkileri bir arada sunmaktadır. Modelde Pesaran, Shin ve Smith (2001) ARDL Sınır Testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Sınır testi çerçevesinde kurulan model Denklem (2)’de gösterilmiştir;

$$\Delta LTRADE_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^p \alpha_1 \Delta LTRADE_{t-k} + \sum_{k=0}^q \alpha_2 \Delta LTEROR_{t-k} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$b_1 LTEROR_{t-1} + b_0 LTRADE_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2) hem düzey hem de fark değişkenlerini içermektedir. Uzun dönem ilişkilere ilişkin bulgular düzey değişkenlerle, kısa döneme ilişkin bulgular ise fark değişkenleri ile gösterilmekte olup bu modele hata düzeltme modeli denilmektedir. Uzun dönem ilişkinin tespiti için, düzey değişkenlerin gecikmeli değerlerine standart F-testi uygulanmakta ve elde edilen değerler Pesaran vd. (2001)'nin tavsiye ettiği tablo değerleri ile karşılaştırılmaktadır.

Bulgular

Denklem (2) yıllık veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğunun seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmış, modelde otokorelasyon problemi LM testi ile, spesifikasyon hatası Ramsey-Reset testi ile ve parametre stabiliteyi ise CUSUM ve CUSUMQ testleri ile kontrol edilmiştir. En küçük AIC bilgi kriterinin işaret ettiği ARDL (3,4) modeli kullanılmıştır. Değişkenlere ait birim kök istatistikleri Tablo 2'de sunulmuştur. Denklem (1) ve Denklem (2)'nin tahmininden elde edilen sonuçlar ile standart tanı test sonuçları da Tablo 3'de, ayrıca CUSUM ve CUSUMQ grafikleri ayrı ayrı sunulmuştur. Grafik 4'de görüldüğü üzere tahmin edilen model stabildir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	Sabit Terimli Model	Sabit Terimli ve Trendli Model
LTRADE	-3.4343*	-4.3471*
LTEROR	-2.4086	-2.7879
$\Delta LTEROR$	-6.6359**	-6.4654**

** %1 , *%5 düzeyinde anlamlı

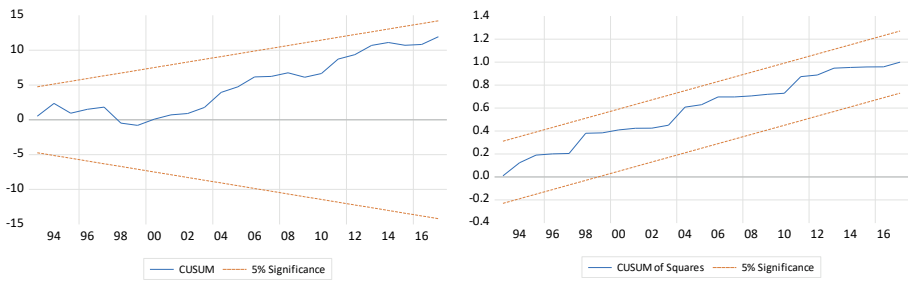
Tablo (2)'de görüldüğü üzere, her bir değişkenin, sabitli ve sabitli+trendli olmak üzere iki farklı modelde ADF birim kök testleri yapılmıştır. LTRADE değişkeni düzeyde durağan I(0) iken, LTEROR değişkeninin düzey seviyesinde durağan olmadığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda söz konusu değişkenin birinci farkı alınarak durağanlık koşulunu sağlayıp sağlamadığı araştırılmış, test istatistik değerleri ile kritik değerler karşılaştırıldığında, birinci farkında durağan I(1) olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Denklem (2)'nin Tahmin Sonuçları: Kısa Dönem Etkiler

	$\Delta LTEROR_t$	$\Delta LTEROR_{t-1}$	$\Delta LTEROR_{t-2}$	$\Delta LTEROR_{t-3}$	
	-0,02	-0,02	-0,05***	-0,02	ARDL Modeli
Mutlak Değer t	1,54	1,54	2,8***	1,48	(3,4)
	LM Testi χ^2	CUSUM	CUSUMQ	RAMSEY-RESET F	Sınır Testi F
Hata Tanı Testleri*	0,58	Stabil	Stabil	0,54	3,66
p-değeri	0,56			0,46	

*** %1 düzeyinde anlamlı, *ARDL sınır testine ilişkin hata tanı test sonuçlarıdır.

Tablo (3)'de sadece kısa dönem ilişkiler sunulmuştur. İstatistiksel olarak anlamlı eşbütünlük ilişkisi bulunamadığı için, uzun döneme ilişkin parametre tahminleri tabloda gösterilmemiş, seçilen model ve uzun dönem ilişkinin varlığının araştırıldığı sınır testi F ile gösterilmiş, hata düzeltme modeli de kurulmamıştır. Kısa dönem parametrelere bakıldığında ise, sadece terör değişkeninin ikinci gecikmeye ait parametresi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca göre iki yıl önce meydana gelen terör olaylarında % 1 artış, dış ticaret hacminin GS-YİH'ye oranını % 2,8 azaltmaktadır.

Grafik 4. CUSUM ve CUSUMQ Parametre İstikrar Testleri

Grafik 4'te CUSUM ve CUSUMQ grafikleri görüldüğü üzere tahmin edilen model stabildir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüm kavramları hızlı bir değişime uğratan küreselleşme olgusu nedeniyle, güvenlik kavramının da zamandan ve mekandan bağımsız olarak, açık ve herkes tarafından kabul edilebilir bir tarifini yapmak oldukça zordur. Güvenlik çalışmaları kendi gelişimi içerisinde sadece devlet temelli anlayışından uzaklaşarak daha geniş bir kesimi içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme, derinleşme ve yaygınlaşma aşamalarında güvenliğin ekonomik boyutu önemli ölçüde kabul edilebilir bir olgu olarak güvenlik çalışmalarında yer bulmuştur. İnsanoğlunun en temel gereksinimlerinden olan güvenlik, piyasaların etkin işleyebilmesi için de asgari bir koşuldur. Eskiden de var olan terör, yasadışı göç, siber saldırılar vd. güvenlik sorunlarının kapsam ve boyut olarak azımsanmayacak bir duruma gelmesi devletlerin dikkatlerini bu alana çekmiştir. Özellikle terör faaliyetlerinin 11 Eylül saldırıları sonrası küresel güçlerde yaşatmış olduğu travma, bir an için, aşırı serbestleşmenin sorgulanır hale gelmesine neden olmuştur. Ticaret ve finans ile birlikte terörün de küreselleştiği yorumları yapılmaya başlanmış, güvenliği sağlama gereken devletin de aslında güvenliğinin sağlanması gereken bir varlık olduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu sürece paralel bir şekilde küresel terör faaliyetlerinin dış ticari ilişkiler üzerinde doğurduğu etkilerin incelendiği çalışmalar çoğalmıştır.

Ticaretin herkesin kazançlı çıkabileceği pozitif toplamlı bir oyun olduğuna inancın özellikle 1980'lerden sonra genel kabul görmesi ile birlikte, ülkeler bu oyundan daha fazla pay alabilmek için piyasalarını dış dünyaya daha fazla açma eğilimine girmişlerdir. Ticari anlamda küreselleşme iç ve dış ekonomi-politik etkilerle dalgalı bir seyir izlemesine rağmen, sürekli bir artış trendine sahip olmuştur. Çalışmada bir anlamda, terörün bu dalgalanmaya yol açan bir iç politik etken olup-olmadığı araştırılmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin erken dönemde tanışmış olduğu terör problemi incelendiğinde, sadece yerel unsurlar içermediği görülmektedir. İlgili literatüre Türkiye özelinde katkıda bulunmak amacı ile terör olayları ile dış ticaret arasındaki ilişki, 1980-2017 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde incelenmiş, çalışma sonucunda terör ile dış ticaret arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu savunan çalışmaların (Julius vd., 2019; Altay vd., 2013; Blomberg ve Hess, 2016; Nitsch ve Schumacher, 2003; De Sousa vd., 2009; Pham ve Doucouliagos, 2017; Band-yopadhyay vd., 2018; Mirza ve Verdier, 2014) aksine anlamlı bir ilişkinin olmadığını savunan çalışmaların (Sezgin ve Sezgin, 2018; Egger ve Gassebner, 2015) bulgularını destekler nitelikte bir sonuca ulaşılmıştır. Türkiye örneğinde, terör olayları ile dış ticaret arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı anlaşılmıştır.

Elde edilen sonuca ilişkin ilk yorum, verilerle ilgili olabilir. Kuşkusuz terörün yoğun ve şiddetli yaşandığı coğrafyalarda güvensizlik ve belirsizlik nedeniyle insanların ekonomik faaliyetlere odaklanamayacağı muhakkaktır. Fakat çalışmada kullanılan veriler, ele alınan yıllar arasında meydana gelen terör eylem sayıları-

nı vermekle birlikte, bu eylemlerin şiddetine dair bir ayırım içermemektedir. Bir diğer faktör, Türkiye’de meydana gelen terör eylemlerinin çoğunlukla ülkenin doğusunda ve kırsal bölgelerde yoğunlaşmasına vurgu yapılarak açıklanabilir. Ülkenin terörden nispeten uzak ve güvenli bölgeleri aslında ticari ilişkilerin yoğunlaştığı batı kesimleridir. İthalat değerleri ile yapılan sıralamada da tablo aynı şekildedir. Dolayısıyla bölgeler arası bu farklılık, terörün ülkenin geneline değil, o bölgeye özgü etkiler doğurması bakımından incelemeye muhtaçtır. Ayrıca Türkiye’nin ticari küreselleşmeye entegre olma anlamında reel kesim yoluyla göstermiş olduğu çabaların, ülkenin yaşamış olduğu (güvenlik) terör olaylarından ziyade tarafların kazançlara odaklandığı piyasa ilişkileri çerçevesinde belirlendiği söylenebilir. Çalışma sonucunda terör ile dış ticaret hacmi arasında ülke genelinde elde edilen bulgu, sonraki çalışmalarda söz konusu ilişkinin bölge düzeyinde yapıldığı çalışmalar ile farklılaştırılabilir. Ülkenin ticari küreselleşmeye entegrasyonunu temsilen dış ticaret hacmi yerine farklı değişkenler kullanılabileceği gibi, terör verileri de belirli bir şiddetin üzerinde gerçekleşen eylemler analize dahil edilmek suretiyle daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Ağır, H. ve Kar, M. (2010). Terörizmin makroekonomik sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Finans Politik-Ekonomik Yorumlar*. 47 (539), s. 13-32.
- Ak, M. ve İnal, V. (2017). Türkiye’de terör ve doğrudan yabancı yatırım: saklı eşbütünlük ve asimetrik nedensellik ilişkisi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2) , 27-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/36462/413177>
- Aksoy, M. (2016). Küreselleşme ile değişen güvenlik algısı bağlamında Bush doktrini. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. İstanbul, 26 Aralık 2020 tarihinde <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2016/04/Küreselleşme-ile-Değişen-Güvenlik-Algısı-Bağlamında-Bush-Doktrini.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de finansal serbestleşmenin iç tasarruflar üzerine etkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 23: 75-89. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/491/4306>
- Ayhan, H. (2015). Terör kavramı, güvenlik konseyi ve genel kurul özelinde birleşmiş milletler’in 2001 sonrası terör yaklaşımı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 11(21), 117-147. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtrj/issue/7543/99263>
- Balaam, David N. and Bradford L. Dillman. (2011). *Introduction to International Political Economy*. Boston: Longman.
- Balcı, M. ve Göcen, C.E. (2020). Uluslararası Ticaret ve Üretim Tarihsel Gelişimi ve Bu Bağlamda Türkiye’nin Politik Ekonomi Analizi. Al. A., Balcı, M., Kanlı, İ.B (Ed.), *Uluslararası Politik Ekonomi içinde* (s.175-213). Ankara: Savaş Yayınları.
- Başeren, S (2008), *Terrorism with Its Differentiating Aspects, Defence Against Terrorism Review*, 1(1), 1-11.
- Blomberg, S.B. and Hess, G. D,(2006). How Much Does Violence Tax Trade? *The Review of Economics and Statistics*. November 2006, 88(4): 599–612; <https://doi.org/10.1162/rest.88.4.599>

- Bruce, G. (2013), Definition of Terrorism Social and Political Effects, *Journal of Military and Veterans' Health*, 21(2), 26-30.
- Crenshaw, M. (1981), The Causes of Terrorism, *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.
- Çakmak, H. (2008), Tarihi Açıdan Terör, H. Çakmak (Ed.), *Terörizm* (ss.17-28). Ankara: Platin Yayın ve Dağıtım.
- Çimen, A., Yıldırım, S. ve Bayraktutan, Y. (2016). Terror Incidents and Economic Growth: The Case of Turkey. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (32) , 1-14. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/43168/52486>
- Demirel, E. (2007), Terör, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2008). Küreselleşmenin Ekonomi Politikliği. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Enea, S.F. (2015). Are International Trade Flows A Vector Of Globalization?. *EURINT, Centre for European Studies. Alexandru Ioan Cuza University*. vol. 2, pages 165-174.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6 (12), s.265-292.
- Estrada, R., Park M.A.D., Tahir, M. and Khan, A.(2017). How Does Terrorism Affect The International Trade of Muslims Countries?. *Qual. Quant.* 52(5), 2255–2268; <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0660-y>
- Friedman. M. (2011), Kapitalizm ve Özgürlük. (D. Erberk ve N. Himmetoğlu, Çev.). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Global Terrorism Database (2021). <https://www.start.umd.edu/gtd/>. (E.T.15.03.2020)
- Haklı S. Z. (2021), Modern Siyasi Kurumlar ve İdeolojiler, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Hayek, F. (2014), Kölelik Yolu, (T. Feyzioğlu, Y. Arsan ve A. Yayla, Çev.). Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*, London: Palgrave MacMillan.
- Julius, S., Azu, N.P. and Muhammad, M.Y. (2019). Assessing the Impact Of Terrorism in Trade Development in the SADC region: A Gravity Model Approach. *Asian Economic and Financial Review*. 9, 1147–1159; doi: 10.18488/journal.aefr.2019.910.1147.1159
- Kanat, D ve Aktel, P. (2019). Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. 6 (15) , 112-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/50607/647045>
- Keyman, F. (2006) Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri. M. Dikkaya (Ed.), *AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikliği içinde*, Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık.
- McGrew, A. (2014), *Globalization and Global Politics*, Baylis, J and Smith, S and Owens, Patricia, (ed). *Globalization and global politics*. Oxford University Press, Oxford, ss. 15-31.
- Nitsch, V. and Schumacher, D. (2004). Terrorism and International Trade: An Empirical Investigation. *European Journal of Political Economy*. 20, 423-433; <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2003.12.009>
- Orhangazi, Ö. (2020). Türkiye Ekonomisinin Yapısı. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Özel, H. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari Ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 10(19), 21-43; <https://doi.org/10.11616/asbed.v18i41997.505885>
- Pamuk, Ş. (2018). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi (9.Baskı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Pesaran, M., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis Of Level Relationship, *Journal of Applied Econometrics*. 16(3), 289-326.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Uluslararası İktisat, Teori Politika Ve Uygulama*, 22. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezgin, Ş. ve Sezgin, S . (2018). Ortadoğu Ülkelerinde Ticaret Hacmi ve Terör İlişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 5 (2) , s.205-223; <https://doi.org/10.17541/optimum.433404>
- Silke, A. (2004), *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*, Frank Cass, London.
- Steger, M. (2003), *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford University Press.
- Şen, A. (1998). Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir? Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. 12(1-2), 393-408.
- TMK, Terörle Mücadele Kanunu (Kanun No.3713), Resmi Gazete 20843 (12 Nisan 1991). (E.T. 30.05.2021). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>
- World Bank, <https://data.worldbank.org>. (E.T. 15.05.2021)
- Yayla, A. 1990, Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve, *Dergi Park*, 335-385.
- Yeldan, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.